

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

آثار سنگین

موزه استماعی

www.ketab.ir

پژوهش و نگارش: بیثم جلالی

جلالی، میثم، ۱۳۵۸ -

آثار سنگی موزه آستان قدس رضوی / پژوهش و نگارش: میثم جلالی - مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی؛ سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۹۴، ص. ۳۲۸

ISBN 978-964-971-981-8

قیبای مختصر.

ب. عنوان.

الف. بنیاد پژوهشهای اسلامی.

۳۷۸۸۸۷۵

کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

آثار سنگی

موزه آستان قدس رضوی

پژوهش و نگارش: میثم جلالی

ویراستار: محمدرضا نجفی

عکاس: آرش رستگارپور

چاپ اول ۱۳۹۴ / ۵۰۰ نسخه رحلی

قیمت شکر: ۲۲۰۰۰ ریال

قیمت سلفون سخت: ۲۵۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: گیلبرگ

بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: صندوق پستی ۳۶۴-۹۱۳۳۵

www.islamic-rf.ir

@islamic-rf.ir

سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، مشهد: صندوق پستی ۱۷۷

www.aqlibrary.ir

PsA@aqlibrary.ir

مراکز توزیع:

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۳۲۲۳۰۸۰۳

فروشگاه‌های کتاب بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: ۳۲۲۳۳۹۲۳، قم: ۳۷۷۳۳۰۲۹

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

۷	..... سخن ناشر
۹	..... مقدمه
۱۱	..... فهرست علایم و کوتاه نوشته‌ها
۱۳	..... درآمد

بخش اول: کتیبه‌های سنگی

۱۷	..... مقدمه، تفسیر، تحلیل
۲۱	..... فصل اول: کتیبه‌های سنگی قبل از دوره قاجاریه
۲۱	..... ۱-۱-۱. سنگ مقام امام رضا علیه السلام
۲۲	..... ۲-۱-۱. سنگ ازاره خوارزمشاهی
۲۲	..... ۳-۱-۱. کتیبه دوره تیموری (ناتمام)
۲۲	..... ۴-۱-۱. کتیبه سنگی مسجد قتلگاه
۲۳	..... ۵-۱-۱. کتیبه مدرسه باقریه
۲۳	..... ۶-۱-۱. کتیبه مدرسه بهزادیه
۲۴	..... فصل دوم: کتیبه‌های سنگی بعد از دوره قاجاریه
۲۴	..... ۱-۲-۱. کتیبه ساخت بنای دارالضیافه
۲۴	..... ۲-۲-۱. کتیبه رواق گنبد حاتم‌خانی
۲۵	..... ۳-۲-۱. سنگ یادمان واقعه به توپ بستن حرم امام رضا علیه السلام
۲۶	..... ۴-۲-۱. سنگ یادبود توسعه روضه منوره
۲۶	..... ۵-۲-۱. آیه ۲۵۵ سوره بقره (آیه الكرسي)
۲۷	..... ۶-۲-۱. آیه ۳ و بخش‌هایی از آیه ۴ و ۲۸ سوره انسان
۲۷	..... ۷-۲-۱. قسمتی از آیه ۱۸ سوره کهف
۲۷	..... ۸-۲-۱. قسمتی از آیه ۳۳ سوره احزاب مشهور به آیه تطهیر
۲۷	..... ۹-۲-۱. آیه نخست سوره فتح
۲۸	..... ۱۰-۲-۱. قسمتی از آیات ۳۶ و ۳۷ سوره نور
۲۸	..... ۱۱-۲-۱. دعای اهل قبور
۲۹	..... ۱۲-۲-۱. گزیده‌ای از دعای جوشن کبیر
۲۹	..... ۱۳-۲-۱. دعا وصلوات بر حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت او
۳۰	..... ۱۴-۲-۱. قسمتی از حدیث سلسله الذهب

- ۳۰-۲-۱۵. قسمتی از اشعار گلستان سعدی ۳۰
- ۳۰-۲-۱۶. قسمتی از دوازده بند محتشم کاشانی ۳۰
- ۳۱-۲-۱۷-۱. قسمتی از اشعار میرزا حبیب الله قآنی شیرازی در دارالحفاظ ۳۱
- ۳۱-۲-۱۷-۲. قسمتی از اشعار میرزا حبیب الله قآنی شیرازی در دارالشکر ۳۱
- ۳۲-۲-۱۸. قسمتی از ازاره اطراف مزار حاجی میرزا موسی خان ۳۲
- ۳۲-۲-۱۹-۱. قسمتی از اشعار ابوالحسن خرم شیرازی در خصوص مسجد بالاسر ۳۲
- ۳۳-۲-۱۹-۲. قسمتی از اشعار ابوالحسن خرم شیرازی در رواق گنبد حاتم خانی ۳۳
- ۳۳-۲-۲۰. اشعار عربی رواق دارالسیاده ۳۳
- ۳۴-۲-۲۱-۱. قسمتی از اشعار میرزا محمد حسین دبیرالملک فراهانی در روضه منوره ۳۴
- ۳۴-۲-۲۱-۲. قسمتی از اشعار میرزا محمد حسین دبیرالملک فراهانی (ناتمام) ۳۴
- ۳۵-۲-۲۲-۱. قسمتی از اشعار محمد کاظم صبوری در رواق دارالسلام ۳۵
- ۳۶-۲-۲۲-۲. قسمتی از اشعار محمد کاظم صبوری در دارالسعاده ۳۶
- ۳۶-۲-۲۳. قسمتی از اشعار نادری ۳۶
- ۳۷-۲-۲۴. ناشناس (سری اول) ۳۷
- ۳۷-۲-۲۵. ناشناس (سری دوم) ۳۷
- ۳۸-۲-۲۶. ناشناس (سری سوم) ۳۸
- ۳۸-۲-۲۷. قسمتی از اشعار صبوری ۳۸
- ۳۸-۲-۲۸. ناشناس (سری چهارم) ۳۸
- ۳۹-۲-۲۹. ناشناس (سری پنجم) ۳۹
- ۳۹-۲-۳۰. ناشناس (سری ششم) ۳۹
- ۳۹-۲-۳۱. ناشناس (سری هفتم) ۳۹
- ۴۰-۲-۳۲. قسمتی از اشعار عباسعلی اخترطوسی ۴۰
- ۴۰-۲-۳۳. ناشناس (سری هشتم) ۴۰
- ۴۰-۲-۳۴. ناشناس (سری نهم) ۴۰
- ۴۱-۲-۳۵. ناشناس (سری دهم) ۴۱
- ۴۱-۲-۳۶. ناشناس (سری یازدهم) ۴۱
- ۴۱-۲-۳۷. ناشناس (سری دوازدهم) ۴۱
- ۴۲-۲-۳۸. قسمتی از اشعار عصمت بخاری ۴۲
- ۴۲-۲-۳۹. قسمتی از اشعار قاسم رسا در مدح امام رضا علیه السلام ۴۲
- ۴۲-۲-۴۰. ناشناس (سری سیزدهم) ۴۲
- ۴۳ ..... ۴۳
- آلبوم تصاویر کتیبه‌های سنگی ۴۳

بخش دوم: سنگ قبرها

- مقدمه ۹۹
- ۱-۲. سنگ مزار ریشه دار مرتضی بن حسن بن شرف شاه موسوی ۱۰۱
- ۲-۲. سنگ مزار صندوقی گهواره‌ای شکل خاکستری رنگ آرزوملک ۱۰۱
- ۳-۲. سنگ مزار صندوقی کمال الدین حسین قلی ۱۰۲
- ۴-۲. سنگ مزار صندوقی خواجه عنبر ۱۰۲
- ۵-۲. سنگ مزار صندوقی ۱۰۳
- ۶-۲. سنگ مزار صندوقی ۱۰۳
- ۷-۲. سنگ مزار صندوقی زمره خاتون ۱۰۴
- ۸-۲. سنگ مزار صندوقی کمال الدین امام قلی بیک ۱۰۴

۱۰۵	..... ۹-۲. سنگ مزار صندوقی سلطان محمد میرزا
۱۰۵	..... ۱۰-۲. سنگ مزار صندوقی
۱۰۵	..... ۱۱-۲. سنگ مزار صندوقی
۱۰۶	..... ۱۲-۲. سنگ مزار صندوقی
۱۰۶	..... ۱۳-۲. سنگ مزار صندوقی
۱۰۶	..... ۱۴-۲. سنگ مزار صندوقی سفید
۱۰۷	..... ۱۵-۲. سنگ مزار مطلب خان
۱۰۷	..... ۱۶-۲. سنگ مزار عباس میرزا
۱۰۸	..... ۱۷-۲. سنگ مزار همسراسعد
۱۰۹	..... ۱۸-۲. سنگ مزار سلطان حسین میرزا جلال الدوله
۱۱۰	..... ۱۹-۲. سنگ مزار محمد شمخاهان فراش باشی
۱۱۰	..... ۲۰-۲. سنگ مزار شیخ مرتضی و میرزا علیرضا مستوفی
۱۱۱	..... ۲۱-۲. سنگ مزار xxx
۱۱۱	..... ۲۲-۲. سنگ مزار میرزا سیدخان مؤتمن الملک انصاری
۱۱۲	..... ۲۳-۲. سنگ مزار نیرالدوله پرویز میرزا
۱۱۲	..... ۲۴-۲. سنگ مزار عفت السلطنه
۱۱۳	..... ۲۵-۲. سنگ مزار میرزا محمد یوسف مجتهد
۱۱۳	..... ۲۶-۲. سنگ مزار حاجی محمد علی بیگلر
۱۱۴	..... ۲۷-۲. سنگ مزار میرزا احمدخان جلال الدوله
۱۱۴	..... ۲۸-۲. سنگ مزار سلطان مسعود میرزا ظل السلطان
۱۱۵	..... ۲۹-۲. سنگ مزار محقق الدوله
۱۱۵	..... ۳۰-۲. سنگ مزار محمد تقی میرزا رکن الدوله
۱۱۶	..... ۳۱-۲. سنگ مزار شاهزاده ملک قاسم
۱۱۷	..... ۳۲-۲. سنگ مزار سید جلال الدین مؤید الاسلام کاشانی
۱۱۷	..... ۳۳-۲. سنگ مزار یاسر السلطنه زاد
۱۱۸	..... ۳۴-۲. سنگ مزار میرزا عبدالحسین مؤید آزاد
۱۱۸	..... ۳۵-۲. سنگ مزار دکتر حسن فاضل
۱۱۹	..... ۳۶-۲. سنگ مزار حاجیه بانو اقدس حکمت
۱۱۹	..... ۳۷-۲. سنگ مزار حاج جواد ایچچی
۱۲۰	..... ۳۸-۲. سنگ مزار حاج محمد حسین قدوسی
۱۲۰	..... ۳۹-۲. سنگ مزار حاج سید محمد باقر آیه اللهی
۱۳۱	..... آلبوم تصاویر سنگ قبرها

بخش سوم: وقف نامه ها

۱۵۷	..... مقدمه
۱۵۸	..... ۱-۳. وقف نامه سید میرزا تاجر صراف
۱۵۸	..... ۲-۳. وقف نامه ظهیر الدوله

۱۶۱	..... آلبوم تصاویر وقف نامه ها

بخش چهارم: سنگاب ها، ظروف، حوض ها و بخاری ها

۱۶۵	..... مقدمه

۱۶۸.....	۱-۴. سنگاب ها
۱۶۸.....	۱-۱-۴. سنگاب خوارزمشاهی
۱۶۹.....	۲-۱-۴. سنگاب مسجد جامع گوهرشاد
۱۷۰.....	۲-۴. ظروف
۱۷۷.....	۳-۴. حوض سنگی
۱۷۸.....	۴-۴. بخاری سنگی
۱۷۹.....	آلبوم تصاویر سنگاب ها، ظروف، حوض ها و بخاری ها

پیوست ها

۱۹۱.....	پیوست ۱: پیشه های سنگ تراشی
۱۹۲.....	پیوست ۲: اماکن
۱۹۹.....	پیوست ۳: شخصیت ها
۲۲۹.....	پیوست ۴: جدول کتیبه های سنگی
۲۳۳.....	پیوست ۵: جدول سنگ مزارها
۲۳۶.....	پیوست ۶: فهرست آیات، احادیث، ادعیه و اشعار
۲۶۲.....	پیوست ۷: اندازه کتیبه های سنگی
۳۰۷.....	کتابنامه
۳۱۱.....	نمایه
ABSTRACT	1

سخن ناشر

مجموعه آستان قدس رضوی به مثابه یکی از کهن‌ترین مراکز زیارتی خراسان بزرگ، نظر به اهمیت معنوی و استمرار رو به رشد تاریخی آن، طی سیزده قرن، توانسته است توجه پژوهشگران زیادی را به خود جلب کند. این مجموعه از ابعاد گوناگونی مورد دقت و کندوکاو قرار گرفته، با این حال و به رغم کتاب‌های مختلفی که حرم مطهر رضوی و گنجینه‌های گران‌بهای آن را معرفی کرده‌اند، هنوز پژوهش‌های علمی که به صورت تخصصی به حوزه هنر در حرم مطهر امام رضا علیه السلام بپردازد وجود ندارد و یا کم‌نظیر است. این در حالی است که حرم رضوی در بردارنده انواع گوناگون میراث ارجمند هنر اسلامی و شیعی است و نظایر آن را کمتر می‌توان در کشورهای اسلامی یافت. بر این اساس، اهمیت اثر حاضر با توجه به رویکرد تخصصی آن به گونه‌ای از هنر و نیز برخورداری آن از اهمیت اسنادی و تاریخی، بر کسی پوشیده نیست. مؤلف فرهیخته این اثر در مقدمه اشاره می‌کند که این پژوهش نتیجه تلاش چند ساله است و نشر آن دستاورد نخست تفاهم‌نامه مبتنی بر همکاری سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی با بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی می‌باشد. امید است به زودی آثار مفید دیگری نیز با توجه به تفاهم‌نامه یاد شده، منتشر گردد.

بنیاد

پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی

سازمان

کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی